

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΟΥΣΟΥΤΑΣ – ΘΑΝΑΣΟΥΛΑΣ

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΤΕΥΧΟΣ 3^ο

ΣΟΦΙΣΤΕΣ

ΟΙ ΠΑΡΕΞΗΓΗΜΕΝΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΑΘΗΝΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΕΟΤΟΠΟΣ

ΤΗΛ. 6971887372

Συγγραφέας: Γιώργος Μπουσούτας – Θανάσουλας

1η έκδοση 2010

2η έκδοση 2011

ISBN : 978-960-92780-2-7

Το 2001 τιμήσαμε με αφιερώματα, διαλέξεις, συμπόσια και συνέδρια τον μεγαλύτερο Έλληνα φιλόσοφο όλων των εποχών, τον Σωκράτη. Οι εκδηλώσεις πήραν μάλιστα διεθνή εμβέλεια με την ανακήρυξη του έτους αυτού σαν «έτος Σωκράτη» από την Ελληνική πολιτεία. Πολλοί φορείς αφιέρωσαν τέτοιου είδους εκδηλώσεις στον μεγάλο φιλόσοφο.

Παρακολουθώντας, στο μέτρο του δυνατού, όλα αυτά τα δρώμενα σκέφτηκα να ασχοληθώ και με την άλλη πλευρά της φιλοσοφικής διαμάχης. Άρχισα τότε να μελετώ τους φιλοσόφους την σκέψη των οποίων οι σύγχρονοι φιλόσοφοι, μελετητές, ιστορικοί και φιλόλογοι ονομάζουν, άδικα κατά την γνώμη μου, «αρχαίο ελληνικό διαφωτισμό» ή «αρχαίο ελληνικό υπαρξισμό», τους Σοφιστές.

Με την μελέτη αυτή κατάφερα να γνωρίσω μια άλλη φιλοσοφία. Μια φιλοσοφία στην οποία πολλά χρωστάει η ανθρωπότητα. Μια φιλοσοφία τα μηνύματα της οποίας επηρέασαν την ανθρωπινή σκέψη πάρα πολλούς αιώνες αργότερα, τότε που ο άνθρωπος συνάντησε τον εαυτό του και του έδωσε αξία. Μια φιλοσοφία που επηρέασε και επηρεάζει ακόμη και σήμερα, χωρίς να το γνωρίζουμε, τόσο τις θρησκευτικές, παιδαγωγικές και γραμματολογικές πλευρές του ανθρώπινου νου όσο και τις κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητές του.

Ξέρω ότι ίσως σας ξαφνιάζω με τις θέσεις μου αυτές και για τον λόγο αυτόν θα μπω αμέσως στο θέμα, ώστε με την παρουσίασή μου αυτή να συμβάλλω και εγώ στην αποκατάσταση της τόσο παρεξηγημένης και κατηγορούμενης σκέψης των Σοφιστών στην εκτίμησή σας, όπως αποκαταστάθηκε και στην δική μου.

Κατ' αρχάς θα δούμε τι σήμαινε σοφιστής τόσο στην αρχαία Ελλάδα όσο και σήμερα. Θα αναζητήσουμε τον όρο στις αρχαίες γραφές και στα σύγχρονα λεξικά. Στην συνέχεια θα ασχοληθούμε με την εκπαιδευτική, θρησκευτική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση στην Αθήνα του 5^{ου} και 4^{ου} π. Χ. αιώνα για να γνωρίσουμε το περιβάλλον που έδρα-

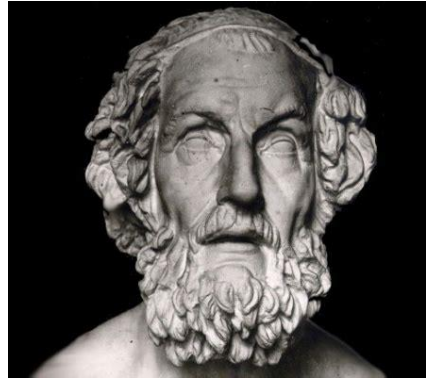
σαν οι Σοφιστές και θα ασχοληθούμε με τις ιδέες τους όπως τις πρόβαλλαν εκείνη την εποχή.

Θα δούμε τις επιρροές τους στην Τέχνη, την πολιτική και την κοινωνία και θα αναλύσουμε τις αιτίες, του όχι και εντελώς άδικου, διασυρμού τους. Τέλος θα αναφερθούμε στους σπουδαιότερους από αυτούς και στο έργο τους.

Ο όρος Σοφιστής

Οι ελληνικές λέξεις σοφός και σοφία ήταν σε κοινή χρήση από τη αρχαιότατη εποχή και καθώς δήλωναν μια διανοητική ή πνευματική ιδιότητα ήταν φυσικό να αποκτήσουν διάφορες λεπτές σημασιολογικές αποχρώσεις.

Στην αρχή σήμαιναν κυρίως επιδεξιότητα σε μια συγκεκριμένη τέχνη. Στον Όμηρο¹ ο ναυπηγός είναι «κάτοχος όλης της σοφίας». Ο αρματηλάτης, ο πηδαλιούχος, ο μάντης ή ο γλύπτης είναι όλοι τους σοφοί στον τομέα τους.

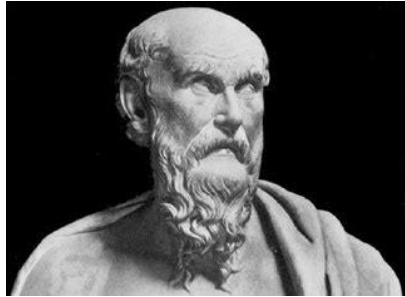
Εικόνα 1 Όμηρος

Από αυτήν την σημασία γίνεται εύκολα η μετάβαση στην έννοια αυτού που γνωρίζει κάτι ή στον συνετό και αυτή η μεταφορά

¹ Όμηρος. Φέρεται ότι είναι ο συγγραφέας των ποιητικών κειμένων της Ιλιάδας και της Οδύσσειας, από τα πρώτα κείμενα της Ιστορικής περιόδου της αρχαίας Ελλάδας, γνωστά ως «Ομηρικά Έπη». Για τη ζωή του υπάρχουν ελάχιστες πληροφορίες, και αυτές αντιφατικές, ενώ η φιλολογική επιστήμη των δύο τελευταίων αιώνων αμφισβήτησε ακόμη και την ύπαρξή του

γίνεται φανερή στον Θέογνη². Εδώ η λέξη σοφός ίσως έχει πάρει και την έννοια του ειδικού μολονότι ίσως να σημαίνει περισσότερο τον καλά πληροφορημένο.

Ο Ησίοδος³ στον *Λίνο* χρησιμοποιεί την ίδια λέξη χαρακτηρίζοντάς τον σαν «έμπειρο σε όλα τα είδη της σοφίας». Με αυτή την σημασία χρησιμοποιούνταν για τους επτά σοφούς ή για οποιονδήποτε μυαλωμένο άνθρωπο. Κατά τον Αισχύλο⁴ σοφός δεν είναι αυτός που γνωρίζει πολλά, αλλά ωφέλιμα πράγματα. Το ρήμα σοφίζομαι που σημαίνει ασκώ την σοφία χρησιμοποιείτε από

Εικόνα 2 Ησίοδος

² Θέογνης. Γεννήθηκε γύρω στο 570 π.Χ στα Μέγαρα και υπολογίζεται ότι έζησε έως το 480 π.Χ. καθώς το έργο του αναφέρεται και στα Μηδικά. Ήταν ελεγειακός ποιητής, δηλαδή συνέθεσε ελεγείες, ένα είδος ποίησης που ήταν ευρέως διαδεδομένο κατά τα αρχαϊκά χρόνια. Από το έργο του Θέογνη μας έχουν διασωθεί 1389 στίχοι, που χωρίζονται σε δύο βιβλία.

³ Ησίοδος. Υπήρξε ο δεύτερος σε σπουδαιότητα αρχαίος ποιητής μετά τον Όμηρο. Γεννήθηκε στην Άσκη της Βοιωτίας, όπου κατέφυγε ο πατέρας του από την Κύμη της Μικράς Ασίας, αλλά η ημερομηνία της γέννησής του δεν είναι γνωστή. Υπολογίζεται ότι έζησε γύρω στο 700 ή 800 π.Χ.

⁴ Αισχύλος. Δραματικός ποιητής, γεννήθηκε το 525 π.Χ. ή το 524 π.Χ. στην Ελευσίνα. Πέθανε στη Γέλα το 456/455 π.Χ.

τον Ησίοδο για να δηλώσει την επιδεξιότητα στη ναυτική τέχνη. Η λέξη σοφιστής είναι ουσιαστικό παράγωγο του ρήματος και δηλώνει το πρόσωπο που ενεργεί.

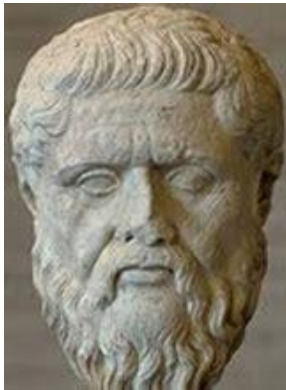
Όπως παρατηρεί ο Διογένης ο Λαέρτιος⁵ οι όροι σοφός και σοφιστής ήταν κάποτε συνώνυμοι. Αυτό γίνεται φανερό στον Ηρόδοτο που χρησιμοποιεί την λέξη σοφιστής για τον Πυθαγόρα και τον Σόλωνα. Την ονομασία δε των επτά σοφών και ως σοφιστών την συναντάμε σε αποσπάσματα του Αριστοτέλη⁶ και του Ισοκράτη⁷. Είναι λοιπόν πιθανό να

⁵ Διογένης Λαέρτιος ή Διογένης ο Λαερτιεύς. Ιστοριογράφος της φιλοσοφίας της αρχαιότητας, συγγραφέας του έργου Βίοι φιλοσόφων. Ήταν ελληνικής καταγωγής, γεννημένος μάλλον στην πόλη Λαέρτη της Κιλικίας. Πιθανολογείται πως έζησε στις αρχές του 3ου μ.Χ. αιώνα, όμως για τη ζωή του, την καταγωγή του, τη μόρφωση του, το σύνολο του έργου του, την προσωπικότητα του, δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτε, ενώ δεν υπάρχουν και αντιστοίχα σοβαρά αποδεικτικά στοιχεία, καθώς οι αρχαίοι συγγραφείς δεν δίνουν σχετικές πληροφορίες.

⁶ Αριστοτέλης. Αρχαίος φιλόσοφος που γεννήθηκε το 384 π.Χ. στα Στάγειρα της Χαλκιδικής. Μαζί με το δάσκαλό του Πλάτωνα αποτελεί σημαντική μορφή της φιλοσοφικής σκέψης του αρχαίου κόσμου, και η διδασκαλία του διαπερνούσε βαθύτατα τη δυτική φιλοσοφική και επιστημονική σκέψη μέχρι και την Επιστημονική Επανάσταση του 17ου αιώνα. Υπήρξε φυσιοδίφης, φιλόσοφος, δημιουργός της λογικής και ο σημαντικότερος από τους διαλεκτικούς της αρχαιότητας. Πέθανε το έτος 322 π.Χ. στη Χαλκίδα.

⁷ Ισοκράτης (436 - 338 π.Χ.) Έζησε και έγραψε στο πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου και

θεωρούσαν πως σοφιστής ήταν ο δάσκαλος. Ο

Εικόνα 3 Πλάτων

σοφιστής λοιπόν γράφει ή διδάσκει επειδή έχει να μεταδώσει μια ειδική δεξιότητα ή γνώση. Η σοφία του είναι πρακτική. Έχει εφαρμογή είτε στον τομέα της συμπεριφοράς και της πολιτικής, είτε στις πρακτικές τέχνες. Σύμφωνα με τον Γλαύκωνα στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα

αν κάποιος ήταν σε θέση να κατασκευάσει τα προϊόντα κάθε τέχνης και επιπλέον όλα τα πράγματα στον φυσικό κόσμο, αυτός θα ήταν πραγματικά θαυμάσιος σοφιστής.

Σήμερα ο όρος αυτός έχει μια εντελώς διαφορετική σημασία. Έχει επικρατήσει κυρίως μια εντελώς απαξιωτική έννοια, την οποία συναντούμε σε όλα τα λεξικά. Σύμφωνα με το εγκυκλοπαιδικό λεξικό του Ελευθερουδάκη σοφιστής είναι «ο εν τη αρχαία Ελλάδα αρχικώς διδάσκαλος της ρητορικής, της

την μεταβατική περίοδο από τον αποκαλούμενο χρυσό αιώνα στην περίοδο παρακμής της αθηναϊκής πόλης - κράτους. Ήθελε να γίνει ρήτορας, αλλά επειδή δεν είχε δυνατή φωνή αποφάσισε να γίνει διδάσκαλος της ρητορικής, γεγονός που του απέδωσε φήμη και χρήματα.

πολιτικής και της φιλοσοφίας, είτε ο διδάσκαλος ο μη φροντίζων συνήθως δια την αλήθεια. Δηλώνει άνθρωπον εστερημένον εσωτερικών πεποιθήσεων και επιδιώκοντα δια σοφισμάτων να καταγωνίζονται των αντιλεγόντων». Ο Δημητράκος στο αντίστοιχο λήμμα έχει τις παρακάτω ερμηνείες:

- Ο επιτήδειος εις την τέχνη ή το επάγγελμά του.
- Ο εφευρέτης δυστυχιών.
- Ο γνωστικός, ο μυαλωμένος άνθρωπος, ο συνετός πολιτικός ανήρ.
- Ο διδάσκαλος της φιλοσοφίας, της επιστήμης ή της ρητορικής.
- Ο αντί χρηματικής αμοιβής διδάσκων ανώτερα μαθήματα.
- Ο απατεών ειδικότερα ο δια λόγου εξαπατών.

Πριν όμως ασχοληθούμε με την διδασκαλία των σοφιστών και τις φιλοσοφικές τους τοποθετήσεις θα ήθελα να αναφερθώ σε ένα σημαντικό για την έρευνα ζήτημα. Το ζήτημα των πηγών. Αν και οι περισσότεροι από τους σοφιστές ήταν άτομα με αξιόλογο συγγραφικό έργο, δεν έχουμε στην διάθεσή μας αυτά τα έργα, αλλά στην καλύτερη των περιπτώσεων πολύ μικρά αποσπάσματά τους., για τα

οποία στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν ήμασταν σε θέση να πούμε με βεβαιότητα ποιος είναι ο συγγραφέας. Για τον λόγο αυτόν οι κύριες πηγές πληροφοριών μας για αυτούς και για τις απόψεις τους είναι τα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη καθώς και των πολιτικών ή ρητορικών αντιπάλων τους, με ότι αυτό συνεπάγεται για την ορθή και αδιάβλητη μεταφορά της φιλοσοφικής αντίληψής τους.

Οι σοφιστές στην Αθήνα τον 5^ο αιώνα

Οι σοφιστές κυρίως εμφανίστηκαν στην Αθήνα τον 5^ο αιώνα π. Χ. και διαδραμάτισαν κυρίαρχο ρόλο στα γεγονότα και τις καταστάσεις μέχρι και το τέλος του 4^ο αιώνα. Μετά το έργο τους είναι ελάχιστα γνωστό. Η κίνηση αυτή έγινε πάλι γνωστή τον 2^ο μ. Χ. αιώνα με τις αναφορές του Κικέρωνα⁸ και όχι μόνο σε αυτούς. Η επανεμφάνιση αυτή ονομάστηκε από τους σύγχρονους μελετητές «δεύτερη ή νέα σοφιστική».

Οι παρεμβάσεις που έκαναν στα δρώμενα του 5^ο αιώνα αφορούν σε γενικές γραμμές τέσσερις τομείς.

- Την εκπαίδευση,
- Την πολιτική,
- Την κοινωνία και
- Την θρησκεία.

⁸ Μάρκος Τύλλιος Κικέρωνας γνωστός και απλά ως Κικέρων 106 - 43 π.Χ. ήταν ρήτορας και πολιτικός που έζησε στα τέλη της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Θεωρείται ευρέως ως ένας από τους μεγαλύτερους ρήτορες και συγγραφείς στη λατινική γλώσσα.

Πριν ασχοληθούμε με τους τομείς αυτούς έναν - έναν, θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι δεν υπήρξε ενιαία θέση από όλους τους σοφιστές σε κάθε ζήτημα. Οι απόψεις τους διέφεραν από άτομο σε άτομο και πολλοί από αυτούς ήρθαν σε σύγκρουση με άλλους σοφιστές στην προσπάθειά τους να υπερασπίσουν τις θέσεις τους.

Ακραίο και χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του Θηραμένη (; - 403) ο οποίος ήταν ολιγαρχικός σοφιστής και φίλος του επίσης σοφιστή Κριτία. Κατηγορήθηκε από τον Κριτία (460 – 403) για ασέβεια προς τους Θεούς καθώς και για φιλελεύθερες απόψεις και καταδικάστηκε σε θάνατο με κώνειο, το οποίο ήπια λέγοντας «στην υγεία του όμορφου Κριτία». Πάντως υπήρχε μια κυρίαρχη άποψη σε κάθε τομέα η οποία χαρακτήριζε την γενικότερη σοφιστική αντίληψη.

Εκπαίδευση.

Τον 5^ο αιώνα η Αθήνα δεν είχε να επιδείξει τίποτε που να μοιάζει με αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση. Στις αριστοκρατικές κοινωνίες οι σημαντικότερες παράμετροι στην διαμόρφωση των νέων ήταν η κληρονομικότητα, το παράδειγμα των προγόνων, η

οικογενειακή καταγωγή και τέλος οι παραδόσεις. Τα μέλη της κοινωνίας αυτής εκτιμούσαν περισσότερο την γενναιότητα και τις σωματικές αρετές. Στην αρχή οι αρετές αυτές δικαιώνονταν στον πόλεμο και αργότερα με τον αθλητισμό και τους Πανελλήνιους αγώνες.

Από τα λογοτεχνικά έργα της εποχής μαθαίνουμε ότι οι διδάσκαλοι της νεολαίας την εποχή εκείνη ήταν:

- Α. Ο παιδοτρίβης που εξασκούσε τα παιδιά στα αθλήματα. Η εξάσκηση γίνονταν στην παλαίστρα και αφορούσε τα αθλήματα των αγώνων. Ο ρόλος του δείχνει ξεκάθαρα το βάρος που έδιναν

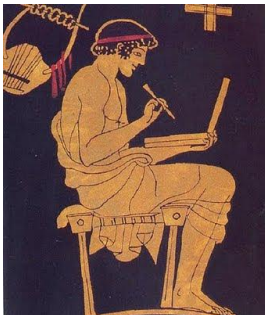
οι Αθηναίοι στην φυσική αγωγή. Για αυτούς η τελειότητα του σώματος, η δύναμη, η ευκινησία και η χάρη αντιπροσώπευαν μεγάλο και σημαντικό μέρος του ανθρώπινου ιδανικού.

- Β. Ο κιθαριστής δηλαδή ο δάσκαλος της μουσικής. Τα παιδιά μάθαιναν να τραγουδούν, να χορεύουν και να παίζουν μουσικό όργανο κυρίως λύρα. Από την μουσική εκπαίδευση οι Αθηναίοι περίμεναν πολύ περισσότερα πράγματα για τους

νέους. Ζητούσαν την εκμάθηση της πειθαρχίας, της αρμονίας και όλων των προεκτάσεων μιας τέτοιας γνώσης.

- Γ. Ο γραμματιστής ο οποίος προσέφερε την θεω-

ρητική εκπαίδευση των νέων. Φρόντιζε για την διδασχή της γραφής και της ανάγνωσης στους νέους. Η εκπαίδευση γίνονταν σε σχολεία που φοιτούσαν πολλά παιδιά.

Ο Όμηρος ήταν το κύριο κείμενο με το οποίο μορφώνονταν οι Αθηναίοι νέοι.

Από την άλλη μεριά στους ολοκληρωμένους ανθρώπους η ικανότητα απομνημόνευσης μεγάλων τμημάτων από τον Όμηρο ήταν πολύ διαδεδομένη. Στο Συμπόσιο του Ξενοφώντα ένα από τα πρόσωπα που συμμετέχουν υπερηφανεύεται ότι γνωρίζει απέξω ολόκληρο το κείμενο. Λόγω του ότι οι ραψωδοί έδιναν παραστάσεις συχνά απαγγέλλοντας στίχους, μπορούμε να πούμε ότι αυτή ήταν η μόνη εκπαίδευση που συνεχίζονταν σε όλη την διάρκεια του βίου.

Υπάρχει όμως μια εξαίρεση στον θεωρητικό τομέα. Οι φιλόσοφοι. Αυτοί είχαν οπαδούς που αρέσκονταν σε μερικούς να ονομάζονται μαθητές. Οι μαθητές διδάσκονταν από τον δάσκαλό τους όσα αυτός ήξερε για τις επιστήμες, τις θρησκευτικές, ηθικές και πολιτικές αρχές. Είναι όμως φανερό ότι αυτές οι ομάδες ήταν ολιγάριθμες και δεν υπήρχε κανονικό αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας.

Εκτός από αυτήν την μορφή εκπαίδευσης οι Αθηναίοι νέοι μπορούσαν να διδαχθούν μια τέχνη ή ένα επάγγελμα από ειδικευμένο δάσκαλο. Η συστηματική όμως θεωρητική εκπαίδευση ήταν ανύπαρκτη. Οι Αθηναίοι διδάσκονταν την ζωή κοιτώντας

γύρω τους. Τότε εμφανίζονται οι σοφιστές. Οι περιοδεύοντες δάσκαλοι. Προσφέρουν και πουλούν θεωρητική μόρφωση. Διδάσκουν στους πολίτες να μιλούν σωστά και με πειθώ. Τους μαθαίνουν να κρίνουν, να σκέπτονται και να λαμβάνουν θέση σε όλα τα ζητήματα.

Η ενεργοποίηση της νόησης ήταν στοιχείο κοινό στους φιλοσόφους και του σοφιστές. Όμως οι σοφιστές την ασκούσαν με νέους στόχους. Δεν ήταν απλά θεωρητικοί του τρόπου ζωής και της γνώσης που αναζητούσαν την μεταφυσική αλήθεια μόνο. Η διδασκαλία τους ήταν πρακτική και ζητούσαν αποτελέσματα από την εκπαίδευσή τους όπως και οι επαγγελματίες.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω μπορούμε να πούμε ότι η εμφάνιση των σοφιστών και των φιλοσόφων στην Αθήνα τον 5^ο αιώνα δημιούργησε μια επανάσταση στην εκπαίδευση. Αντιπαλεύοντας την κλασική εκπαίδευση που σταματούσε με την εκμάθηση της γραφής και της ανάγνωσης, και ότι η αρετή έχει άμεση σχέση με την καταγωγή, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μιας εκπαίδευσης χωρίς τέλος.

Δηλώνουν και οι δύο, ότι η αρετή διδάσκεται και ότι είναι δυνατόν ο κάθε άνθρωπος να αποκτή-

σει τα εφόδια που χρειάζεται για να γίνει καλός πολίτης δηλαδή κύριος των αποφάσεων της πόλης και κατά συνέπεια άνθρωπος ανώτερων αρετών.

Στο σημείο αυτό έρχεται όμως η ρήξη των σοφιστών με τους φιλοσόφους. Οι σοφιστές θεωρούν ότι πολίτης είναι αυτός που έχει την ικανότητα να επηρεάζει τις αποφάσεις της πόλης του, ενώ οι φιλόσοφοι αυτός που πράττει το ορθό για την πόλη και βλέπει προς το Αγαθό. Ο σοφιστής θεωρεί ότι καλό για κάθε άτομο είναι αυτό που είναι χρήσιμο για αυτόν και ωφέλιμο για την πόλη. Ο φιλόσοφος θεωρεί ότι καλό είναι αυτό που είναι σύμφωνο με τους Νόμους και τις αξίες της πόλης, αυτό που είναι δίκαιο.

Πολιτική – Η προέλευση των Νόμων.

Στην Αθήνα πιστεύονταν ότι η ύπαρξη των Νόμων ήταν αποτέλεσμα μιας θείας παρέμβασης η οποία δημιούργησε το έθιμο δηλαδή τους «άγραφους νόμους», και μιας νομοθέτησης από κάποιο θείας καταγωγής άτομο το οποίο έχοντας αγαθή πρόθεση δημιούργησε τους νομούς της πόλης δηλαδή τους «γραπτούς νόμους». Στην συνείδηση του κάθε αθηναίου υπάρχει το προβάδισμα των άγραφων νόμων επειδή έχουν θεία κατα-

γωγή. Αυτήν την άποψη πρόβαλαν οι περισσότεροι των φιλοσόφων με πρωτοπόρους τον Πλάτωνα και τον Σωκράτη.

Αυτήν την τάξη την ανέστρεψαν οι σοφιστές προβάλλοντας την θέση ότι οι νόμοι δεν είναι τίποτε άλλο από μια συμφωνία μεταξύ των πολιτών μιας πόλης και αφορούν την διοίκησή της καθώς και τις σχέσεις των μελών της. Η συμφωνία έπρεπε να τηρείται από όλους, ώστε να έχει ισχύ και να υπάρχει τάξη. Είναι όμως καθήκον και δικαίωμα κάθε πολίτη να επηρεάσει τα υπόλοιπα μέλη για την αλλαγή κάποιου νόμου, αν θεωρεί κατά την γνώμη του ότι η αλλαγή είναι συμφέρουσα για αυτόν και για την πόλη.

Για να γίνει όμως αυτό απαιτούσε την καλή παρουσίαση των θέσεων και των απόψεών του στην *Εκκλησία του Δήμου*. Εδώ καθοριστικό ρόλο παίζει η ρητορική. Αυτός που έχει την δυνατότητα να χειρίζεται σωστά την γλώσσα και τον λόγο μπορεί όχι μόνο να νομοθετεί αλλά και να εκλέγεται σε αξιώματα της πόλης και να προβάλει το συμφέρον τόσο το δικό του όσο και των ομοίων του.

Εικόνα 4 Η Πνύκα τόπος συνεδριών της Εκκλησίας του Δήμου

Για αυτόν τον λόγο πολλοί νέοι της Αθήνας, κυρίως αριστοκρατικής καταγωγής ή πλούσιοι, έτρεχαν στους σοφιστές για να μάθουν την τέχνη της ρητορικής. Αυτή ήταν και η αιτία που για την εκπαίδευση αυτή οι σοφιστές ζητούσαν χρήματα από τους μαθητές τους. Ο Σωκράτης δεν θα σκεφτόταν ποτέ να ζητήσει χρήματα, όπως και όλοι οι προγενέστεροι φιλόσοφοι, για τις εντελώς ιδιωτικές συζητήσεις τους, που μπορεί να πλούτιζαν το πνεύμα αλλά δεν είχαν άμεση πρακτική εφαρμογή.

Η αμφισβήτηση της θεϊκής καταγωγής των νόμων θέτει έμμεσα και το ερώτημα αν υπάρχουν οι θεοί. Αυτό δε σε συνδυασμό με την ήττα των Αθηναίων στον Πελοποννησιακό πόλεμο και την εγκατάσταση των 30 τυράννων, κάτι που έρχονταν σε

αντίθεση με το κοινό περί δικαίου αίσθημα, οδήγησε σε μια γενική αμφισβήτηση των θεών.

Σε αυτό το θέμα οι σοφιστές είχαν και τις πλέον διάφορες μεταξύ τους απόψεις. Υπήρχαν οι πολύ συντηρητικοί, όπως ο Κριτίας, που θεωρούσαν αυτονόητη την ύπαρξή τους, όπως και οι πλέον ριζοσπαστικοί, όπως ο Πρόδικος (470 – 399), που θεωρούσε την θρησκεία προϊόν άγνοιας του ανθρώπου. Η πλέον χαρακτηριστική όμως άποψη, η οποία είναι άποψη και των περισσότερων από αυτούς, είναι αυτή που παρουσιάζεται στον διάλογο του Πλάτωνα *Πρωταγόρας* και εκφράζει την σκέψη του ομώνυμου σοφιστή.

Σε ερώτηση του Σωκράτη αν υπάρχει θεός ο Πρωταγόρας απαντά «*Σχετικά με τους θεούς δεν μπορώ να εξακριβώσω αν υπάρχουν ή όχι, ή ποια μορφή έχουν γιατί υπάρχουν πολλά πράγματα που εμποδίζουν να τους γνωρίσουμε, η αβεβαιότητα σχετικά με το θέμα και η βραχύτητα της ανθρώπινης ζωής*». Αυτή η τοποθέτηση ίσως είναι πρώτη για το θέμα της θεότητας που εμπεριέχει όλα τα στοιχεία του αγνωστικισμού.

Η συζήτηση για την θρησκεία και τους θεούς φέρνει στο προσκήνιο πάλι το θέμα των νόμων και της καταγωγής τους. Είναι οι θεοί δημιουργήματα του

νόμου δηλαδή της ανθρώπινης παρέμβασης ή υπάρχουν εκ φύσεως; Οι πόλεις δημιουργήθηκαν και διοικούνται με θεϊκές εντολές ή με συμβάσεις ανθρώπων ώστε να καταφέρουν πολλοί μαζί να πετύχουν κάτι που για τον καθένα ξεχωριστά θα ήταν αδύνατο;

Κοινωνία

Επεκτείνοντας τέτοιου είδους συλλογισμούς οι σοφιστές προχώρησαν την σκέψη τους ακόμη περισσότερο θέτοντας ερωτήματα σχετικά με την ισότητα των ανθρώπων και κατά συνέπεια για την κατάργηση της εξουσίας ενός ανθρώπου σε άλλον. Μια τέτοια σκέψη έθετε σε αμφισβήτηση και το θέμα της δουλείας ή της ηγεμονίας μιας πόλης σε μια άλλη. Στους σοφιστές μάλιστα βρίσκουμε για πρώτη φορά αναφορές στην κοινή καταγωγή των Ελλήνων. Σε λόγους που εκφώνησε ο Ιππίας (443 – 399) τόσο στην Ολυμπία όσο και στους Δελφούς βρίσκουμε τέτοιου είδους αναφορές. Σε αυτές γίνεται λόγος για ένωση των ελληνικών πόλεων εναντίων των Περσών, θεωρώντας ολέθριο κακό την μεταξύ των πόλεων διαμάχη. Σημείο αναφοράς των σοφι-

στών για την κοινή καταγωγή των Ελλήνων είναι η ύπαρξη κοινής γλώσσας.

Οι σοφιστές είναι οι πρώτοι δάσκαλοι που ασχολήθηκαν με την γλώσσα σε επιστημονική θα λέγαμε βάση. Στην προσπάθειά τους να ορίσουν κανόνες καλού χειρισμού της έκφρασης κατά την διάρκεια της εκφώνησης των λόγων καθιέρωσαν την χρήση των γενών και των κανόνων της γραμματικής και της ετυμολογίας. Αυτοί ήταν μάλιστα που κωδικοποίησαν την χρήση των γενών στα ονόματα και τα επίθετα με βάση την δημιουργία, την έννοια και την εξέλιξη της λέξης. Αυτό κάνει πολλούς μελετητές να τους θεωρούν σαν τους πρώτους φιλόλογους της ιστορίας.

Η σημαντικότερη όμως καινοτομία των σοφιστών είναι η τοποθέτηση του ανθρώπου στο κέντρο του κόσμου. Αυτό είναι το στοιχείο που διαφοροποιεί τον σοφιστή στο φιλοσοφικό πεδίο. Μέχρι τότε ο θεός και το θείο ήταν αυτό που είχε την κυρίαρχη θέση. Ο Πρωταγόρας πρώτος στην διατριβή του *Αλήθεια* ισχυρίζεται ότι «*πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἐστί, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἐστί*». Αυτό σημαίνει ότι το *Εἶναι* ανάγεται στα φαινόμενα. Δεν υπάρχει αλήθεια πέρα από τις αισθήσεις και τις προσωπικές απόψεις. Η

πρόταση ισχύει τόσο για τον αισθητό όσο και για τις κρίσεις. Οι απόψεις μας για το ωραίο και το άσχημο, το δίκαιο και το άδικο, το όσιο και το ανόσιο είναι υποκειμενικές και σχετικές και έχουν αξία μόνο για μας. Να που ξαφνικά ο άνθρωπος γίνεται κριτής και όλες οι απόψεις βρίσκονται στον αέρα. Πρόκειται για μια απόλυτα επαναστατική αρχή που εξαφανίζει κάθε πίστη στην αντικειμενική αλήθεια.

Η άποψη αυτή εντελώς διάφορη από αυτή ενός ιδεαλιστή φιλοσόφου, σηματοδοτεί διαφορετικές θέσεις για τις μορφές της ανθρώπινης δράσης. Μια τέτοια διαφορετική θέση είναι και αυτή που αφορά την τιμωρία. Στα κείμενα του Πλάτωνα και συγκεκριμένα στους *Νόμους* και στον *Πρωταγόρα* οι διαφορές που έχουμε για την αντίληψη των δύο μερών δεν είναι εύκολα εμφανείς. Μια πιο προσεκτική όμως μελέτη θα εντοπίσει τρεις ουσιώδεις διαφορές.

Πρώτη διαφορά είναι ότι ο Σωκράτης όταν μιλά για τιμωρία έχει κατά νου κυρίως την τιμωρία στο υπερπέραν. Ο Πρωταγόρας σκέφτεται μόνο την πόλη και τις ανθρώπινες τιμωρίες.

Η δεύτερη διαφορά είναι ότι τον Σωκράτη τον απασχολεί περισσότερο η ψυχή του ανθρώπου και για τον λόγο αυτόν θεωρεί την τιμωρία σαν μέσο ίασης του ανθρώπου ώστε να γίνει καλλίτερος. Τον

Πρωταγόρα τον απασχολεί η σταθερότητα της κοινότητας. Τον ενδιαφέρει να αποφύγει τα μελλοντικά παρόμοια παραπτώματα.

Τέλος ο Σωκράτης διαφοροποιεί τα παραπτώματα και τις περιπτώσεις. Σχεδιάζει ένα ολόκληρο πρόγραμμα για την ποινική δικαιοσύνη ξεχωρίζοντας την ζημιά από την αδικία. Αντίθετα ο Πρωταγόρας δεν επιδιώκει κανένα διαχωρισμό. Τον απασχολεί μόνο η ιδέα της εκπαίδευσης του ατόμου καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του. Η τιμωρία δεν έχει ελαφρυντικά.

Τώρα είμαστε σε θέση να καταλάβουμε τους λόγους που κατηγορήθηκαν και τελικά αποσιωπήθηκε η ύπαρξη και η προσφορά τους. Οι ιδέες τους ήταν πρωτοποριακές για την εποχή και επηρέασαν τους διανοούμενους της περιόδου αυτής. Ο Θουκυδίδης, ο Ευριπίδης, ο Περικλής, ο Ιπποκράτης, ο Ισοκράτης και πολλοί άλλοι αν και οι ίδιοι δεν υπήρξαν ποτέ σοφιστές επηρεάστηκαν έντονα από την σκέψη τους και την διέδωσαν με τα έργα τους.

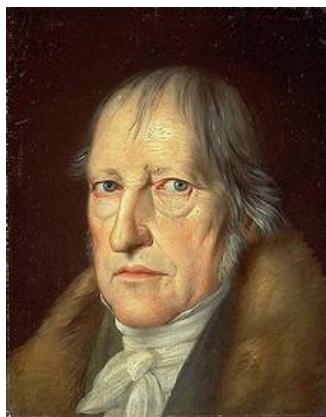
Η σκέψη αυτή τάραξε τα νερά δημιούργησε κοινωνικά, θρησκευτικά και πολιτικά προβλήματα στην δομή των πόλεων. Για να υπάρξει η σοφιστική σκέψη πρέπει να υπάρχει δημοκρατία. Πρέπει να υπάρχει συμμετοχή του πολίτη στην διοίκηση της

πόλης. Πρέπει να υπάρχει ελευθερία του λόγου. Η πτώση της Αθήνας και η κυριαρχία της Σπάρτης, της Θήβας και τέλος των Μακεδόνων βασιλέων και των Ρωμαίων αυτοκρατόρων δεν βοήθησαν στην δημιουργία των προϋποθέσεων για την ανάπτυξη του επαναστατικού και έντονα ανθρωποκεντρικού αυτού λόγου.

Παραγράφοντας και ξεπερνώντας τα φιλοσοφικά μηνύματα του σοφιστικού κινήματος, κυρίως των πρώτων χρόνων, οι εκάστοτε εξουσιαστικές δομές πρόβαλαν τις αμοραλιστικές και τυχοδιωκτικές ιδέες των σοφιστών της παρακμής, για να συκοφαντήσουν και να εξαλείψουν την σκέψη τους. Η επικράτηση δε του Χριστιανισμού και η προβολή της πλατωνικής και αριστοτελικής σκέψης οδήγησαν μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην πλήρη λήθη του έργου τους.

Τότε ο Hegel⁹ στην αρχή πλησίασε την σκέψη τους και αποκατέστησε το όνομά τους. Στην συνέχεια και ακόμη περισσότερο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με την επικράτηση περισσότερο ουμανιστικών

⁹Georg Wilhelm Friedrich Hegel, (1770 - 1831) ή Έγγελος Γερμανός φιλόσοφος και κύριος εκπρόσωπος του γερμανικού ιδεαλισμού. Επηρέασε βαθιά τη δυτική φιλοσοφία και έγινε γνωστός για τη διαλεκτική θεωρία του.

Εικόνα 5 Hegel

ρευμάτων στην δυτική Ευρώπη, διάφοροι μελετητές μελέτησαν σε βάθος το έργο τους και τους αποκατέστησαν πλήρως στην θέση τους στην ιστορία της φιλοσοφίας.

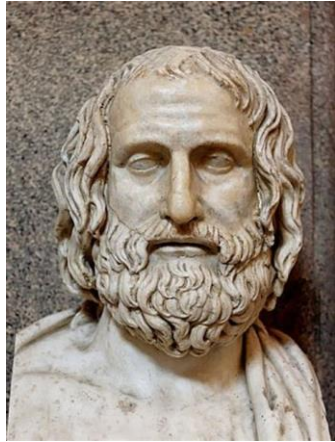
Ολοκληρώνοντας θα ήθελα να αναφερθώ επιγραμματικά στους σπουδαιότερους των σοφιστών

και στην σκέψη τους. Θα ξεκινήσουμε με τον **Πρωταγόρα** από τα Αβδηρα. Γεννήθηκε γύρω στο 490 π.Χ. και πέθανε περίπου το 420 από πνιγμό σε ναυάγιο αφού έφυγε από την Αθήνα όπου καταδικάστηκε σε εξορία λόγω του αγνωστικιστικού ισχυρισμού του για τους Θεούς. Ήταν ο αρχαιότερος και ονομαστότερος σοφιστής. Υπήρξε φίλος του Περικλή¹⁰ από τον οποίο ορίστηκε νομοθέτης στην πόλη των Θουρίων στην Ν. Ιταλία. Στα έργα του ο Πλάτων του

¹⁰ Περικλής. (495 - 429 π.Χ.) Αθηναίος πολιτικός, ρήτορας και στρατηγός του 5ου αιώνα π.Χ., γνωστού και ως «Χρυσού Αιώνα», και πιο συγκεκριμένα της περιόδου μεταξύ των Περσικών Πολέμων και του Πελοποννησιακού Πολέμου

αποδίδει μεγάλη τιμή και εκτίμηση αν και διαφωνεί με τοις απόψεις του.

Ο σκοπός της διδασκαλίας του ήταν πάνω από όλα πρακτικός. Γύμναζε τους μαθητές του να υποστηρίζουν και τις δύο απόψεις μιας υπόθεσης. Για αυτόν ψεύδος δεν υπήρχε ούτε

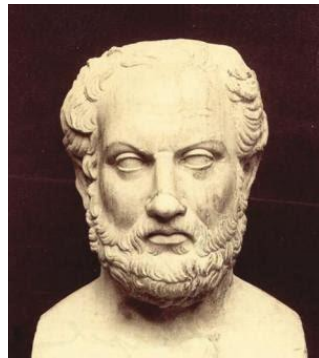
Εικόνα 6 Προταγόρας

επέτρεπε κάποιος να διαψεύσει τον άλλον ή να του πει ότι κάνει λάθος διότι ο κάθε άνθρωπος ήταν ο κριτής των αισθημάτων και των δοξασιών.

Δεν έχουμε καμία μαρτυρία για τον τρόπο που εφάρμοζε αυτό το δόγμα στην ηθική του ατόμου. Αλλά για την πολιτεία έλεγε ότι ένας νόμος είναι σωστός όσο η πόλη τον θεωρεί σωστό. Με τον τρόπο αυτόν εξίσωσε το δίκαιο με το σωστό και το νόμιμο, αλλά το διέκρινε από το συμφέρον. Στην βάση αυτού του περιέργου επιχειρήματος βασίζεται ο ακατανίκητος σεβασμός του για τις δημοκρατικές αρετές της δικαιοσύνης και της διαμόρφωσης της γνώμης των άλλων ανθρώπων με βάση στις διεργασίες της ειρηνικής πειθούς .

Ο νόμος και η τάξη δεν ήταν στην φύση των ανθρώπων αλλά η συμφωνία που τα γέννησε ήταν προϊόν πικρής εμπειρίας ώστε να τα καταστήσει απαραίτητα για την διάσωση και επιβίωση του ανθρώπου. Επόμενο είναι ότι όλοι οι άνθρωποι που ζουν σε κοινωνία να έχουν την ικανότητα για ηθική και πνευματική αρετή. Όσοι δεν την έχουν αναπτύξει πρέπει να τιμωρηθούν αν η πειθώ δεν είναι αρκετή για την εκπαίδευσή τους.

Το άλλο μέλος της πρώτης γενιάς των σοφιστών σχεδόν σύγχρονος του Πρωταγόρα ήταν ο **Γοργίας**. Ήταν Ίωνας από την πόλη Λεοντίνοι της Σικελίας. Γεννήθηκε γύρω στα 490 π. Χ. και πέθανε μετά από 105 χρόνια. Η παράδοση λειει ότι ήταν μαθητής του Εμπεδοκλή¹¹. Το όνομά του συνδέεται με γλωσσικές μελέτες περί της ορθότητας και της ορθότητας των ονομάτων. Έκανε διάφορες δημόσιες

Εικόνα 7 Γοργίας

¹¹ Εμπεδοκλής (495 - 435 π.Χ.) ήταν ένας από τους σπουδαιότερους αντιπροσώπους της προσωκρατικής ελληνικής φιλοσοφίας.

επιδείξεις της ρητορικής ικανότητάς του στην Ολυμπία και τους Δελφούς. Ο Γοργίας δεν θεωρούσε τον εαυτό του δάσκαλο της αρετής και κατηγορούσε τους άλλους που έλεγαν ότι δίδασκαν την αρετή. Θεωρούσε ότι αυτό που ήταν αρετή σε έναν δούλο δεν θα ήταν αρετή για έναν πολιτικό. Η ίδια δε ενέργεια από κάποιον μπορεί να θεωρηθεί αρετή ενώ από κάποιον άλλο όχι.

Πίστευε ότι τίποτε δεν υπάρχει ταυτόχρονα σαν αμετάβλητη πραγματικότητα και σαν αντικείμενο ανθρώπινης γνώσης. Αν υπήρχε μια τέτοια πραγματικότητα έλεγε, δεν θα μπορούσαμε να την συλλάβουμε και αν μπορούσαμε δεν θα ήταν δυνατόν να την μεταδώσουμε σαν γνώση στους άλλους. Μόνο η γνώση που βασίζεται στην ακλόνητη απόδειξη και η οποία θα μπορούσε να αντισταθεί στις επιθέσεις της πειθούς, κάτι που δεν είναι δυνατόν να υπάρξει, μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν Γνώση.

Άλλος μεγάλος σοφιστής υπήρξε ο **Πρόδικος**. Γεννήθηκε στην Ιουλίδα της Κέας ανάμεσα στο 490 και 460 π. Χ. Πρέπει να ήταν πολύ γνωστός στην Αθήνα μιας και ο Αριστοφάνης¹² έκανε το ακροατή

¹² Αριστοφάνης. Αθηναίος κωμικός ποιητής του 5ου αιώνα (περίπου 450 - 385 π.Χ.). Ο Αριστοφάνης είναι, μαζί με τον Εύπολη και τον Κρατίνο, ένας από τους σημαντικότερους εκ-

Εικόνα 8 Πρόδικος

ριο του να γελά με τις αναφορές του σε αυτόν. Ήταν σοφιστής με την πλήρη έννοια του ανεξάρτητου επαγγελματία παιδαγωγού σαν δασκάλου της τέχνης της ευτυχίας στην πολιτική και ιδιωτική ζωή. Ο Σωκράτης αναφέρεται σε αυτόν σαν άνθρωπο θεόπνευστης σοφίας για την οποία πιστεύει ότι είναι αρχαία και θεόσταλητη.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Σωκράτης είχε προσωπικές σχέσεις με αυτόν και παρακολουθούσε διαλέξεις του. Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς διαβάζοντας τον Πλάτωνα ότι η ουσία της διδασκαλίας του ήταν γλωσσική. Η ορθότητα των ονομάτων ήταν θεμέλιο για όλα τα άλλα. Ο Αριστοφάνης όμως τον χαρακτηρίζει μετεωροσοφιστή δηλαδή ειδικό στην αστρονομία.

Η προοπτική του Πρόδικου όπως και των άλλων σοφιστών ήταν ανθρωπιστική και για αυτό είχε

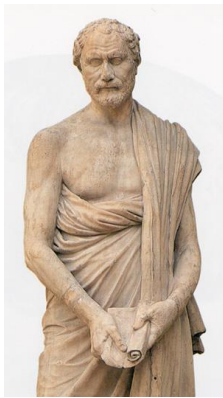
πρόσωπους της περιόδου της αρχαίας αθηναϊκής κωμωδίας που χαρακτηρίζεται ως «αρχαία κωμωδία» και ο μοναδικός, του οποίου σώζονται ακέραια έργα.

μια καθαρά φυσιοκρατική άποψη για την θρησκεία. Η θεωρία του ήταν ότι ο πρωτόγονος άνθρωπος που είχε να αντιμετωπίσει πολλές εχθρικές πλευρές της φύσης στην αρχή της ύπαρξής του, εντυπωσιάστηκε από την βελτίωση της ζωής του με την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων ώστε πίστεψε ότι αυτά ήταν μια ιδιαίτερη ευεργεσία των θεϊκών όντων προς αυτόν. Αυτή η θεωρία είναι αξιοσημείωτη όχι μόνο για τον ορθολογισμό της αλλά και για την σύνδεση που διέκρινε ανάμεσα στην θρησκεία και την γεωργία.

Ο **Ιππίας** άνηκε στη νεότερη γενιά των σοφιστών και ήταν σύγχρονος του Σωκράτη. Καταγόταν από την Ήλιδα και ήταν Δωριεύς. Ο Πλάτων μιλά για την καταπληκτική μνήμη του. Ανάμεσα στα θέματα που μπορούσε να διδάξει ήταν η αστρονομία, η γεωμετρία, η μυθολογία, η ιστορία και η ιστορία της φιλοσοφίας και των μαθηματικών.

Μια μαθηματική ανακάλυψη που αποδίδεται σε αυτόν, αν η απόδοση είναι σωστή, τον διαφοροποιεί από τους άλλους σοφιστές και τον κατατάσσει στις τάξεις των εφευρετών. Πρόκειται για την καμπύλη που ονομάζεται *τετραγωνίζουσα* και η οποία χρησιμοποιείται για τον τετραγωνισμό του κύκλου καθώς και στην τριχοτόμηση μιας γωνίας.

Ήταν από εκείνους που μίλησαν για την αντίθεση νόμου φύσης και υποστήριξαν την δεύτερη για λόγους ηθικής και ανθρωπισμού. Πίστευε στο θετό δίκαιο το οποίο ήταν αποτέλεσμα μιας ανθρωπίνης συμφωνίας και το οποίο μεταβάλλεται συχνά. Πίστευε όμως και στην ύπαρξη των 'άγραφων νόμων' θεϊκής προέλευσης και καθολικής αποδοχής.

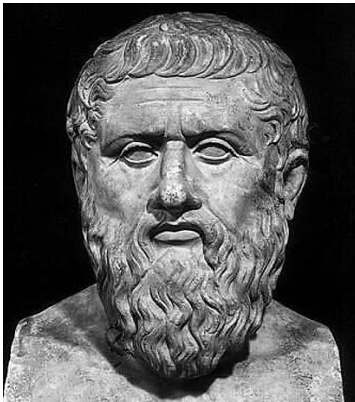
Εικόνα 9 Αντιφών

Το όνομα **Αντιφών** ήταν πολύ συνηθισμένο όνομα στην Αθήνα. Για τον λόγο αυτόν υπάρχει ένα μεγάλο ερώτημα για το αν ο ρήτορας Αντιφών ο Ραμνούσιος ήταν ο ίδιος με τον σοφιστή. Οι αναφορές των πηγών μας δεν είναι αρκετές να δώσουν απάντηση. Αν πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο αυτός επινόησε την τέχνη της αλυπίας που μπορεί να συγκριθεί με ιατρική θεραπεία των ασθενών.

Στην Κόρινθο κατασκεύασε ένα χώρο στον οποίο κάνοντας διάφορες ερωτήσεις στους ασθενείς για τις αιτίες της στενοχώριας τους, τους θεράπευε από αυτήν. Αυτό μας κάνει να πιστεύουμε ότι πί-

στευε πως οι αιτίες μιας σωματικής ασθένειας έχουν τις ρίζες τους στον μυαλό του ασθενή.

Βασίζονταν στη έντονη αντίθεση ανάμεσα στην φύση και τον νόμο προς όφελος της πρώτης. Θεωρούσε ότι η φύση μας υποχρεώνει να αποφεύγουμε τον πόνο και να αναζητούμε την ηδονή. Για αυτό και κάποιος πρέπει να ακολουθεί τις προσαγές των νόμων μόνο μέχρι το σημείο που αυτό δεν του είναι επώδυνο. Δήλωνε ότι η φύση δεν κάνει διακρίσεις τάξης ή φυλής και κατά συνέπεια δεν θεωρούσε σωστή την ύπαρξη δούλων και υποτελών πόλεων. Αξιοσημείωτη τέλος είναι και η παρατήρησή του για την σχετικότητα της ύπαρξης του χρόνου.

Εικόνα 10 Θρασύμαχος

Ο **Θρασύμαχος** καταγόταν από την Χαλκηδόνα του Βοσπόρου. Οι ενδείξεις μας δείχνουν ότι έζησε από το 435 έως το 399 και μάλλον αυτοκτόνησε. Ήταν γνωστός σαν δάσκαλος ρητορικής. Ο Αριστοτέλης τον αποκάλεσε διάδοχο του Τειρεσία¹³. Η

¹³ Τειρεσίας Περίφημος ανά το πανελλήνιο Θηβαίος μάντης, γιος του Ευήρους και της Χαρικλούς.

διδασκαλία του για την δικαιοσύνη φαίνεται ότι ήταν πολύ γνωστή. Θεωρούσε ότι αυτοί που κυβερνούν, κυβερνούν για το δικό τους συμφέρον και ονομάζουν δικαιοσύνη την υπακοή στους νόμους τους. Σύμφωνα με την άποψή του ένας υπήκοος πρέπει να επιζητεί την δύναμη για τον εαυτό του.

Ο **Κριτίας** θα φαινόταν ότι παρέχει στον Πλάτωνα το τέλειο παράδειγμα ενός ατόμου που καταστράφηκε από την κοινωνία της εποχής του και

Εικόνα 11 Κριτίας

την σοφιστική διδασκαλία. Πλούσιος ευγενικής καταγωγής και ωραίος είχε έντονες φιλοσοφικές και λογοτεχνικές ικανότητες και ήταν ενθουσιώδης ακροατής του Σωκράτη και θείος του Πλάτωνα.

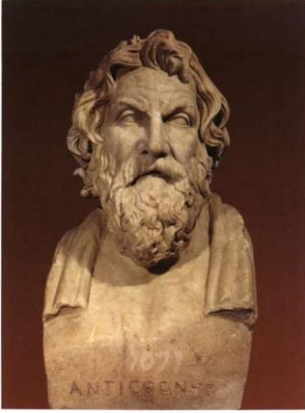
Ήταν ο πλέον αιμοδιψής και πωρωμένος από τους 30 τυράννους και προσωπικά υπεύθυνος για τον θάνατο του Θηραμένη. Για τους δημοκρατικούς το γεγονός ότι ο Σωκράτης είχε σχέσεις μαζί του ήταν σοβαρό στοιχείο εναντίον του. Πίστευε ότι οι ίδιες αιτίες που κάνουν μια φύση φιλοσοφική μπορούν με κακή ανατροφή να γίνουν αιτία για τον ξεπεσμό της.

Στους διαλόγους του Πλάτωνα *Τίμαιος* και *Κριτία* έχει πρωτεύοντα ρόλο και είναι αυτός που παρουσιάζει την ιστορία της Ατλαντίδος. Δεν ήταν σοφιστής με την πλήρη έννοια του όρου διότι δεν υπήρξε πληρωμένος δάσκαλος. Αλλά δίκαια έχει ειπωθεί ότι στο πρόσωπό του έχουν συνυπάρξει όλες οι τάσεις της σοφιστικής κίνησης. Πίστευε στην προοδευτική εξέλιξη των ανθρώπων, καθώς και ότι η άσκηση ήταν αυτή που θα έκανε κάποιον άνθρωπο καλό και όχι τα φυσικά χαρίσματα. Θεωρούσε ότι οι νόμοι δεν είναι ούτε έμφυτοι ούτε θείας προέλευσης και πως η θρησκεία είναι ανθρώπινη επινόηση που έχει σκοπό να εμποδίσει την ανθρώπινη παράνομη συμπεριφορά.

Ο **Αντισθένης** ήταν μαθητής του Σωκράτη, δάσκαλος του Διογένη και ιδρυτής της σχολής των κυνικών¹⁴. Ο Popper¹⁵ τον θεωρεί τον μόνο άξιο διάδοχο του Σωκράτη και τελευταίο της μεγάλης γενιάς. Ο Πλάτων τον αναφέρει μεταξύ των λίγων

¹⁴ Κυνικοί Φιλόσοφοι. Ομάδα φιλοσόφων που αποτελούσαν μία από τις μικτότερες ομάδες των Σωκρατικών σχολών. Μετά το θάνατο του Σωκράτη ο Αντισθένης ίδρυσε Σχολή εις το Κυνόσαργες όπου γυμνάζονταν όχι γνήσιες καταγωγής πολίτες της Αθήνας.

¹⁵ Karl Popper, θεωρείται ως ένας από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους της επιστήμης του 20ού αιώνα. Αυστριακός γεννήθηκε το 1902 και πέθανε το 1992

Εικόνα 12 Αντισθένης

στενών φίλων του Σωκράτη. Τον προσείλκυε η ασκητική ζωή του Σωκράτη και η ανεξαρτησία του απέναντι στα υλικά αγαθά. Αποκαλούσε τον Εαυτό του πλούσιο άνθρωπο γιατί ο πλούτος του υπήρχε στην ψυχή του και όχι στις τσέπες του. Έλεγε ότι ο σοφός δεν ενεργεί σύμφωνα με τους νόμους αλλά σύμφωνα με τους νόμους της αρετής. Εισάγει τον σύγχρονο ορισμό του σοφού σαν τον έξυπνο ομιλητή.

Τέλος ο **Αλκιδάμας** ο οποίος καταγόταν από την Ελαία το επίνειο της Περγάμου. Απέκτησε μεγάλη φήμη για την τολμηρή δήλωσή του ότι ο Θεός άφησε όλους τους ανθρώπους ελεύθερους και κανένας δεν έκανε η φύση σκλάβο. Όρισε την ρητορική ως την ικανότητα της πειθούς και προσπάθησε να την συμβαδίσει με την φιλοσοφία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ
ΤΗΣ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των Σοφιστών θα αναφερθώ στην θεωρητική Τεκτονική που εμείς ως εργάτες της Τέχνης εξασκούμε. Πιστεύω ότι η Τεκτονική μπορεί επάξια να χαρακτηριστεί σαν «πιστός μαθητής» της Σοφιστικής, αν και τον τιμητικό αυτόν τίτλο δεν τον έχει κατακτήσει, κατά την γνώμη μου συνειδητά. Αντιλαμβάνομαι ότι μια τέτοια θέση δημιουργεί δυσφορία σε μερικούς τέκτονες. Δικαιολογώ λοιπόν την άποψή μου αυτή αμέσως.

Ο κύριος τομέας δράσης της Τεκτονικής είναι ο Άνθρωπος. Με αυτόν ασχολείται και αυτόν προσπαθεί να προάγει. Η λείανση του Ακατέργαστου Λίθου είναι η κύρια ασχολία του Τέκτονα. Και οι Σοφιστές με τον Άνθρωπο ασχολούνται. Τον έχουν μάλιστα τοποθετήσει στο κέντρο του κόσμου. Σας θυμίζω την ρήση του Πρωταγόρα: *«πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἐστί, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἐστί»*

Οι Τέκτονες προβληματίζονται για την κατεργασία του Λίθου τους. Πότε; Πως; Με ποιό τρόπο μπορεί κάποιος να την επιτύχει; Η απάντηση έρχεται μέσα από τα τυπικά τους. Εκεί βρίσκουμε ότι σε αυτή την ζωή μελετώντας τους Νόμους της Φύσης και τις Επιστήμες όπως την Γραμματική, την Ρητο-

ρική, την Λογική, την Αριθμητική, την Γεωμετρία, την Μουσική και την Αστρονομία μπορούμε να το κατορθώσουμε. Δεν ασχολούνται με την Δημιουργία και την Εσχατολογία, αλλά και αν το κάνουν το εντάσσουν στην προσπάθεια για βελτίωση της προσωπικότητάς τους. Τα τυπικά, τα Οριοθέσια και τα Αρχαία Καθήκοντα δεν αναφέρονται στην Ψυχή και την Μεταφυσική. Νομίζω ότι διακρίνεται αυτά τα χαρακτηριστικά και στους Σοφιστές.

Στους Τέκτονες κυρίαρχη είναι η έννοια της *Αδελφότητας*. Όλοι είναι μεταξύ τους ίσοι. Δεν αποτελεί κριτήριο αποδοχής η οικονομική ή η κοινωνική κατάσταση, πολύ δε περισσότερο η καταγωγή του υποψηφίου Τέκτονα. Όλοι έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθε και οι Δημοκρατικοί Θεσμοί κυριαρχούν στην λειτουργία της Αδελφότητας. Θυμίζω ότι οι Σοφιστές δεν είναι βέβαια δημιουργοί της Δημοκρατίας, αλλά η Δημοκρατία αποτέλεσε κύριο συστατικό για την ανάπτυξη της δράσης και της σκέψης τους. Η άποψη ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι την βρίσκουμε στη διδασκαλία του Αλκιδάμαντα. Την δε θέση περί ισότητας των πόλεων στους λόγους του Ιππία στους Δελφούς και την Ολυμπία.

Για τον Τέκτονα ωφέλιμο είναι αυτό που προάγει την δράση του στην κοινωνία προς όφελος

του συνόλου. Καλός Τέκτων είναι ο ενεργός Τέκτων. Ενεργός τόσο στην Πολιτεία όσο και στην Αδελφότητα. Και για τους Σοφιστές καλός πολίτης είναι ο ενεργός πολίτης. Ο πολίτης αυτός προτείνει και ζητά να γίνει δεκτό κάθε τι που θεωρεί ότι είναι χρήσιμο για αυτόν και την πόλη του. Ζητά αξιώματα πιστεύοντας ότι με τον τρόπο αυτόν προσφέρει υπηρεσία στο κοινωνικό σύνολο και προάγει την πόλη του κάνοντάς την ισχυρή και ορθά διοικούμενη.

Τέλος θα αναφερθώ σε ένα χαρακτηριστικό που τα μέλη της Εθνικής Μεγάλης Στοάς της Ελλάδος (Ε.Μ.Σ.Τ.Ε.) το βιώνουν κάθε φορά που συναντιούνται στην Στοά. Με την ανάπτυξη της έκφρασης του λόγου παρουσιάζουν τις ιδέες τους και με τον τρόπο αυτό προβληματίζουν τους συμμετέχοντες στην δική τους «Εκκλησία του Δήμου» το *Ποτήριον Αγάπης*. Να η εμφάνιση της κυρίαρχης επιστήμης των Σοφιστών, της Ρητορικής, στην σύγχρονη θεωρητική τεκτονική¹⁶.

Το θέμα είναι τεράστιο και η γρήγορη αυτή παρουσίαση άφησε τεράστια κενά στην κατανόηση

¹⁶ Η πρακτική αυτή βέβαια δεν έχει καθολική εφαρμογή. Συναντιέται μόνο στις Στοές της Εθνικής Μεγάλης Στοάς της Ελλάδος και είναι αυτό που ο Α. Α. (τέκτων μέλος της Στοάς Garibaldi αρ. 13 και συγγραφέας) έχει ονομάσει 'Ελληνική πρόταση στην Τεκτονική'.

της φιλοσοφικής προσέγγισης των σοφιστών και της αντιπαλότητας τους με την εδραιωμένη κοσμοαντίληψη του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα π. Χ.

Θεωρώ ότι η σκέψη και πολύ περισσότερο η πράξη τους έφεραν το 'Νέο' στην σκέψη του Ανθρώπου και ολοκλήρωσαν τις θεωρίες των Ιώνων Φιλοσόφων για τον Άνθρωπο και την καταγωγή του. Θέλω να πιστεύω δε ότι το πόνημα αυτό έβαλε ένα μικρό ερωτηματικό στην άποψη που είχατε για αυτούς μέχρι σήμερα και ότι σας δημιούργησε τα ερεθίσματα για μια περαιτέρω ερευνά για αυτούς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- **ΕΜΣΤΕ** Τεκτονικά Τυπικά
- **ΖΟΡΜΠΙΑΛΑ ΣΤ.** *Ο Ουμανισμός στο έργο του Ευριπίδη.* Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1987
- **ΚΥΡΚΟΥ ΑΘ.** *Αρχαίος Ελληνικός Διαφωτισμός και Σοφιστική.* Εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1992
- **ΣΑΜΑΡΑΣ Θ.** *Σοφιστές, Σωκράτης, Πλάτων.* Εφημ. Βήμα της Κυριακής
- **GUTHRIE W.** *Οι Σοφιστές.* Εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1998
- **ROMILLY J.** *Οι Μεγάλοι Σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή.* Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994

Βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα

Γεννήθηκε στη Αθήνα τον Νοέμβριο του 1956. Σπούδασε Τεχνολόγος Ηλεκτρονικός και επαγγελματικά ασχολήθηκε με την Ανάλυση και τον Προγραμματισμό των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών.

Εργάστηκε σαν τεχνικός Πληροφορικής σε μεγάλες εταιρείες του Ιδιωτικού και του Δημοσίου τομέα.

Παρακολούθησε μαθήματα στο πλαίσιο προγραμμάτων επιμόρφωσης στην Θρησκευολογία (Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα), την Ιστορία (Πανεπιστήμιο Αθηνών και Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα), την Φιλοσοφία (Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα) και Ευρωπαϊκό Πολιτισμό (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο).

Από το 1972 συμμετέχει σε διάφορες σχολές οργανώσεις και ομάδες εσωτερισμού, αυτογνωσίας, yoga και φιλοσοφικών αναζητήσεων. Έχει συγγράψει και παρουσιάσει μεγάλο αριθμό άρθρων, ομιλιών και δοκιμίων καθώς και τρία βιβλία.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

- Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.
- ΣΤΗΝ ΑΤΡΑΠΟ ΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ
- Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ
- ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ – ΟΙ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΙ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ
- ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΩΚΕΝΤΡΙΚΟ ΣΤΟ ΗΛΙΟΚΕΝΤΡΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
- Η ΓΥΜΝΗ ΓΥΝΑΙΚΑ – Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΧΩΡΙΣ ΤΟΝ ΜΑΝΔΥΑ ΤΗΣ ΘΕΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΚΕΝΤΡΙΣΜΟΥ.